

Kelbert Krisztina

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége „társadalmi anyaság” szerepkörének képi megjelenése a szombathelyi Knebel fotóarchívumban, 1920–1945

Bevezető

Az anyaság politikai keretként való értelmezésének vizsgálata – világtörténelmi viszonylatban, térben és időben egyaránt – mindinkább fókuszba került az elmúlt évtizedek társadalomtörténeti kutatásai során. A múlt évszázad fordulójától az anyaság fogalma és kultusza Európa-szerte szorosan összefonódott az egyes nemzetek megerősítéséért és felemelkedéséért folytatott harccal. Ezekben a diskurzusokban az anyaság a hazáért végzett kötelességként jelent meg. Ugyanakkor hozzájárult a középosztálybeli nőknek a közéletben vállalt nagyobb szerephez jutásához is. A nők kiemelt rendeltetése a „társadalmi anyaság”-ban fogalmazódott meg, amely a családok biológiai és társadalmi, kulturális reprodukciójának mindennél fontosabbnak vélt feladatát jelentette.¹ Azzal, hogy az anyai keretet mintegy nemzeti keretben értelmezték,² a nőkre kettős teher hárult. Egyrészt a „népesség hatalom” elvén arra sarkallták őket, hogy a nemzet jövője érdekében minél több gyermeket szüljenek; másrészt őket tartották – mint a nemzetközösség identitásának és becsületének hordozói – a generációról generációra történő kulturális átörökítés felelőseinek.³

Az anyaság két világháború közti kultuszának historiográfiai áttekintése európai és magyarországi kontextusban

Az anyaság az első világháború utáni években gyakorta állt a női aktivizmus középpontjában. Alison S. Fell és Susan R. Grayzel brit és francia nők tevékenységén keresztül többek közt azt vizsgálta, hogy az anyai keret miként vált dominánssá

¹ Juhász–Szikra–Varsa 2008: 118.

² Sipos 2005: 18; Pető 2003: 67.

³ Yuval-Davis 2005: 39–61.

az elesett katonák végtisztességéért folytatott mozgalomban.⁴ Az első világháború után az olasz feministák folytatták azt a hagyományt, hogy az anyaság értékeinek nyilvános láthatóságot adjanak, ami a jótekonyság és a szociális gondoskodás professzionalizálásában öltött testet. Az anyaságra helyezett hangsúly a nőknek a nemzethez a biológiai reprodukció révén történő sajátos hozzájárulásán alapult.⁵ E jelenség párhuzamba állítható a németországi mainstream női aktivisták által követett stratégiával. Raffael Scheck *Mothers of the Nation. Right-Wing Women in Weimar Germany* című könyvében akként fogalmaz, hogy a weimari Németországban a jobboldali nők a társadalmi anyaságot a népközösség helyreállítása érdekében kívánták felhasználni. A nemzetet egy kibővült családként értelmezték, amelynek szüksége van a nőkre, az anyák segítségére.⁶

A társadalmi anyaság eszméje, „az anyai keretek között mozgósított nők”⁷ a Trianon utáni Magyarország konzervatív politikájában is nagy népszerűsége tett szert. Dominánssá vált a gondoskodó, hazafias nő képe, akinek feladata a magyar társadalom remobilizációjában öltött testet. A női eszmény az erős asszony volt, akinek fő feladata a „magyar nemzeti értékek továbbadása”.⁸

Sipos Balázs 2019-ben megjelent, *Women and Politics: Nationalism and Femininity in Interwar Hungary* című könyvéből idézve:

„[...] az első világháború és a forradalmak után Magyarország a női történelem és a feminista mozgalmak új korszakába lépett. 1919-től a korábbi időszakokhoz képest hangsúlyosabbá váltak a haladónak nevezhető feminizmus és az emancipációt elutasító megközelítések közötti hibridek. Ezek a hibridek olyan ábrázolások voltak, amelyek megpróbálták egyesíteni a két érvelési hagyományt, vagyis olyanok, amelyek két, látszólag nehezen összeegyeztethető világnézet elemeit egyesítették. Ez jellemezte a konzervatív feminizmus néven összefoglalóan ismert megközelítéseket, amelyek a női emancipáció célját a nemzet és az anya keretei közé helyezték.”⁹

A magyar nőmozgalmat vizsgáló szakirodalom egyetért abban, hogy a két világháború közti időszak legbefolyásosabb és számszerűleg legerősebb tényezője, az 1918 decemberében Tormay Cécile elnökletével alakított, nemzeti-konzervatív

⁴ Fell–Grayzel 2017: 221, 243.

⁵ Schiavon 2011: 61–62.

⁶ Scheck 2004: 4, 57.

⁷ Pető–Szapor 2004: 176.

⁸ Juhász–Szikra–Varsa 2008: 118.

⁹ Sipos 2019: 97.

alapon álló szervezet, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (továbbiakban: MANSZ) politikai, társadalmi és kulturális szerepvállalását anyai keretek közt határozta meg. Acsády Judit felhívja a figyelmet azon tényezőre, hogy a MANSZ vonatkozásában a hagyományosan „anyai” funkciónak tekintett feladatok a kis családi egység kereteiből már a tágabb közösség felé terjedtek ki.¹⁰

Szapor Judit Julie V. Gottliebkel, Tiina Lintunennel és Dagmar Wernitzniggel közösen írt tanulmányában ekként jellemezte e jelenséget: „A MANSZ antiliberalis, nacionalista evangéliuma a nemzet megújulását a hagyományos családi értékekhez kötötte, amelyeket állítólag a liberális erők támadtak. Arra szólította fel a magyar nőket, hogy a nemzet fennmaradását hagyományos feleség- és anyaszerepük betöltésével biztosítsák.”¹¹

Maria DiCenzo, Acsády Judit, David Hudson és Sipos Balázs közös tanulmányukban kiemelték, hogy a Magyar Asszony – a MANSZ hivatalos lapja – cikkeiben foglaltak szerint Magyarország a trianoni békeszerződés következtében „megsebesült és megcsonkult”, és a nők kötelessége volt a haza „meggyógyítása”. Tanulmányukban hangsúlyozták, hogy a mainstream médiában a Szűz Mária-kultusz a normatív anyaság szimbólumává vált.¹² Pető Andrea 2008-as tanulmányában hasonlóképp értekezett a nőkről mint a nemzet testének védelmezőiről, a területi revízióról mint a nők munkavállalásának missziós keretéről. Írásában amellet érvelt, hogy a két világháború közti időszakban Magyarországon a politika felhasználta a nőket – sztereotipikus női jegyeket hangsúlyozva – a revansizmusért folytatott harcban.¹³

Szapor a MANSZ 1919-es első évkönyvét vizsgálva állapította meg, hogy lapjain „a szerzők, a versek, sőt az illusztrációk is mind a nők anyai szerepét hangsúlyozták, amelyet a nemzeti válság idején a nemzet megőrzésében kulcsfontosságúnak tartottak”.¹⁴ A MANSZ konzervatív, nemi alapú retorikájával, amely a nemzet fennmaradását a magyar nők anyai kötelességéhez kötötte, nélkülözhetetlenné vált a két világháború közötti rendszer számára.¹⁵ Szapor véleménye szerint a MANSZ propagandájának sikerült a hivatalos nemzeti projektet, a trianoni szerződés felülvizsgálatát a nők hagyományos szerepéhez és anyai kötelességeihez kötnie.¹⁶ A MANSZ a két világháború közötti időszak ideológiájához egy döntő fontosságú

¹⁰ Acsády 2011: 322.

¹¹ Gottlieb–Szapor–Lintunen–Wernitznig 2017: 44.

¹² DiCenzo–Acsády–Hudson–Sipos 2017: 196.

¹³ Pető 2008: 67.

¹⁴ Szapor 2018: 99.

¹⁵ Szapor 2018: 115.

¹⁶ Szapor 2018: 147.

összetevőt, a család és a női szerepek már meglévő, de újonnan megerősített konzervatív modelljét adta hozzá. A nemzetnek a családon keresztül történő megújulásáról szóló elképzelések és az anyaság újbóli hangsúlyozása a nemzet újjáépítésének szolgálatában széles körben megfigyelhető jelenségek voltak Európában az első világháborút követően.¹⁷

A két világháború közti magyarországi nőmozgalmak történetére vonatkozó szakirodalmat áttekintve leszögezhetjük, hogy az anyai keretek közt történő szerepvállalás jelenségének erőteljes meglétét konstatálták a kutatók, döntő többségében verbális forrásokra támaszkodva. Üdítő kivételt képeznek Acsády és Szapor kiemelkedő munkái, valamint Sipos egészen egyedülálló könyve, amely a média-történet bevonásával új utakat nyithat a nőtörténeti kutatásokban. E művek tartalmaznak a társadalmi anyai szerep vizuális reprezentációjára történő utalásokat. Ám mindezek ellenére mégis megállapítható, hogy a magyarországi nőtörténet vonatkozásában ez idáig nem terjedt el a vizuális források szisztematikus elemzése. A vizsgált szakirodalmak túlnyomó többségére jellemző, hogy illusztrációként olykor megjelennek a képi elemek, de mélyebb értelmezésüket a társadalomtörténészek nem vonták be elemzési szempontjaik közé. Jelen tanulmányomban e hiányra kívánok reflektálni, s arra teszek kísérletet, hogy a nőtörténet szempontjából felhívjam a figyelmet a fotográfiák elemzésének rendkívül értékes voltára. Azt kívánom vizsgálni, hogy a MANSZ 1920 és 1944 között működő szombathelyi csoportja hogyan definiálta önmagát, a társadalmi anyaságban megtestesülő nőeszményt, s ennek milyen lenyomata maradt a képi forrásokban. Arra keresem a választ, hogy a társadalmi anyaság motívumának vizuális manifesztációja milyen viszonyban áll a verbális kifejeződés adta megjelenéssel. Választásom azért esett a MANSZ szombathelyi csoportjára, mert az elmúlt évtized során több tanulmányomban is vizsgáltam ennek a fióknak a működését. S mindezzel párhuzamosan, a szombathelyi Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának muzeológusaként és vezetőjeként felfedeztem (gyarapítottam, leltároztam, revízióztam) egy páratlanul gazdag fotográfiai gyűjteményt, az ún. Knebel archívumot, amelyben több, a helyi MANSZ-fiók munkájával kapcsolatos fotográfia is fellelhető. Jelen dolgozatban ezen kutatások eredményeinek összekapcsolására teszek kísérletet. Mivel a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének vidéki fiókjai a központi szervezet irányelvei alapján működtek, így bátran kijelenthető, hogy a magyar asszony eszményképére vonatkozó paradigmák és képi kifejeződések nagymértékben rokoniíthatóak a központi s az ország különböző pontjain működő szervezetek ebbéli manifesztációival.

¹⁷ Szapor 2018: 152.

Vizuális forrásbázis

A bemutatásra kerülő fotográfiák bázisát a szombathelyi Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának több mint huszonegyszer üvegnegatívot számláló, ún. Knebel fotóarchívuma szolgáltatta. Ez a vizuális forrásgyűjtemény az 1860-as évek elején alapított s egy évszázadon keresztül Szombathelyen működő, számos nemzetközi elismeréssel és díjjal kitüntetett, 1895-től császári és királyi udvari fényképész címmel büszkélkedő Knebel család műhelyének hagyatéka. A három generáción keresztül alkotó fotográfusdinasztia – id. Knebel Ferenc (1836–1910), ifj. Knebel Ferenc (1868–1943), Knebel Jenő (1865–1935) és Knebel Terézia (1889–1963) – fényképanyaga a szalon megrendelőkönyveivel együtt került a Savaria Múzeum gyűjteményébe 1963-ban. A fotográfiák azonosítását a precízen vezetett lajstromok és a számozott, a megrendelő nevével ellátott, kitűnő minőségben megőrződött üvegnegatívak tették lehetővé. A Knebel fotóarchívumban több tucat MANSZ-szal kapcsolatos fotográfia található, jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok okán öt fénykép bemutatására kerülhet sor.

A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének nőképe

A MANSZ nőképe negyedszázados működése alatt természetesen sokat formálódott, s összetetté vált. A „magyar asszony” önmeghatározásában azonban a két világháború közti korszakban mindvégig dominált a női szubjektum biológiai és kulturális szempontú anyai keretben értelmezett aktivitása, a családi, nemzeti, kulturális értékek továbbmentésének célja. A MANSZ mindezeket a nacionalisztikus keretbe illesztett hagyományos női szerepeket retorikájában Hungária heroikus, gondoskodó alakjának a példájával propagálta, s mind verbálisan, mind vizuálisan gyakorta megjelenítette eszményképét hivatalos fórumain.

Írott szöveghelyek formájában rendszeresen népszerűsítette női eszményképét. A *Szózat a magyar asszonyokhoz!* című kiadványában ekként fogalmazta meg a magyar asszonyok szerepét:

„A történelem újra és újra összecsapja felettünk a megpróbáltatások hulláma-
it. De a magyar asszony híven áll fenséges őrhelyén. [...] S ő ringatja időtlen
időig a folyton újraszülető nemzet bölcsőit. Égi hatalmasságoknak járó tisz-
telettel beszél róla a történelem [...] Hungária képében eszményképül állította
fiai elé, mint a nemzeti halhatatlanság szimbólumát. A magyar asszony most
is kiterjesztett szárnyakkal öröklik mindnyájunk élete fölött. A hitvesek és
anyák dolgozó, küzdő, önfeláldozó serege milliónyi lángként világít az éjsza-

kában. [...] A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége azért jött, azért lépett ki az időkből, hogy felélessze a magyar asszony örök eszményét s egybefoglalva minden lángot, utat mutasson a jövőndőbe!”¹⁸

A szöveg patetikusán foglalja össze azt a hivatást, amelyet az első világháború és a Trianon utáni sokkhelyzetben a konzervatív teoretikusok és a MANSZ a magyar asszonyok feladatául kijelölt, miszerint a nőtársadalomnak vállalnia kell a társadalmi anyaság kritériumait, a biológiai és kulturális reprodukció kötelességét: gondoskodniuk kell a megszült milliókról, átadva nekik a szellemi-nemzeti hagyományokat.

Ugyanakkor Halmi Gyuláné – a MANSZ egyik legkorábbi, 1919-es kiadványának szerzője – is az átadás, a nevelés társadalmi fontosságát hangsúlyozta:

„A nevelés joga a családban elsősorban az anyáé. Ebben a tényben, ebben a tudatban csúcsosodik az anyák, a nők legfontosabb, legmagasztosabb munkája. Anyák, magyar anyák! Értsétek a szót – és jól értsétek azokat! A mi kezünkben, az édesanyák kezében van letéve nagy részben édes hazánk jövőndő boldogulása! [...] Ha a családi élet meghittségét, melegségét megőrizzük, ha a családi tűzhely köré letelepedetteket lelkiismeretes, okos vezetéssel jól neveljük, és nagy jellemeket küldünk a társadalomba, ha megfontolt mérséklettel résztveszünk a társadalmi életben és a politikában: akkor velünk lesz az isten áldása. Erőnk lesz az új életet kezdeni, és képesek leszünk az új magyar hazát felépíteni!”¹⁹

A társadalmi anyaság nemzetanya-megjelenítése a MANSZ vizuális történelmi ikonhasználatában is nagyszerűen tetten érhető, méghozzá az élőkép-előadások tematikájában. Ugyanis a MANSZ a korszakban gyakorta használatos élőkép műfajának témájául szívesen választotta Hungária patetikusán megjelenített alakját. Ezek a színpadképeken az allegorikus női alakot királynői jelvényekkel díszítették: fején a stilizált szent koronával, jobb kezében karddal, lábánál kiscímeres pajzzsal, amelyek mind Hungária védő, oltalmazó funkcióját hangsúlyozták.²⁰ Tanulmányom további részében azt kívánom bemutatni, hogy a MANSZ szombathelyi csoportja Hungária eszméjét s az abban rejlő társadalmi anyaságot miként adaptálta tevékenységi köreibbe, s az ezzel kapcsolatos vizuális források milyen viszonyban állnak a szöveges információk alapján konstruált tudással.

¹⁸ Ismeretlen szerző 1936: 5–7.

¹⁹ Halmi [1919]: 140–143.

²⁰ *Magyar Asszony* 1935. 14. sz. 313; *Magyar Asszony* 1928. 4. sz. 159–160.

Gyermekvédelem

A MANSZ szombathelyi csoportja legfontosabb feladatának a gyermek- és ifjúságvédelmet, a jövő generációjának támogatását tekintette.²¹ Ebbéli tevékenységét a II. világháború évei alatt is kiemelten folytatta. A MANSZ-hölgyek a területi revízió során visszacsatolt területek gyermekeit is előszeretettel részesítették különböző segélyekben, adományokban. 1939 augusztusában Szombathely városa elhatározta, hogy Kárpátalja hazatérésének emlékeztetőre Alsó- és Felsődomonya, Neviczke, Ókemence és Unghuta településeket testvérközségeivé fogadja, s ezekből a községekből 35 szegény sorsú gyermeket nyaraltat a városban. A szombathelyi MANSZ gyűjtést rendezett, amelynek keretében tizenkilenc kislányt ruházott fel, s az alábbi fotográfián látható viseletet készítette számukra.²² (1. kép)

1. kép. A Szombathelyre érkező kárpátaljai lányok a MANSZ által ajándékozott magyaros egyenruhában, 1939. augusztus 26.

Fotó: Knebel Terézia, Savaria Múzeum, Történettudományi Osztály, HK.13235

A HK.13235. leltári számú fotográfiát a megrendelőkönyv tanúsága szerint Knebel Terézia fotográfus készítette 1939. augusztus 26-án a Szombathelyi Idegenforgalmi Hivatal megrendelésére. A képen 19 magyaros viseletbe öltözött kislány látható. A megrendelőkönyv sajnálatosan a felvétel helyszínét nem rögzítette, így csak feltételezhető, hogy a kép vagy az Erdei iskolában készülhetett, ahol a ruszin lányok szálláshelye volt, vagy a Vasvármegyei Árvaházban, ahol a kárpátaljai fiúk nyertek elhelyezést. A fehérpettyes kék ruhából, fehér kötényből és fehér selyemszalagból álló öltözetet 1939. augusztus 14-én hétfő délután 5 órakor a MANSZ Zrínyi Ilona

²¹ Kelbert 2012b: 351–359.

²² Vasvármegye 1939. augusztus 2. 3; Vasvármegye 1939. augusztus 13. 5.

utcai székházában adták át a ruszin gyermekeknek a MANSZ vezető hölgyei. Amint erről a *Vasvármegye* című napilap 1939. augusztus 15-ei száma beszámolt:

„Egyszerű, magyaros, ízléses kis ruhába bújtak a testvérközségek vendéglánykái, s ígéretet tettek, hogy soha nem felejtik el a szombathelyi MANSZ-t, a város társadalmi bőkezűségét, jószívűségét. [...] Hangsúlyozta a polgármester, hogy ez a munka nemcsak szociális, hanem nagy nemzeti jelentőségű is. Ez a ruha harang lesz a Kárpátalján – mondotta – és hirdeti Szombathely, a testvérváros, annak közönsége nemes szeretetét, amellyel testvérközségei gyermekei iránt viseltetik. Ennek a harangnak a szíve a szombathelyi MANSZ lesz, amely fáradságot nem kímélve, nagy szeretettel karolta fel a kis ruszinok ügyét.”²³

Bár a felvétel nem augusztus 14-én, a MANSZ ünnepélyes felruházási akciónál készült, hanem tizenkét nappal később, a kárpátaljai gyermekek búcsúnapján, szimbolikusan mégis tetten érhető e fotográfián a MANSZ társadalmi anyaság szerepkörének manifesztációja, méghozzá a tizenkilenc takaros magyaros ruhában. A jelenség mögött dupla aktust is felfedezhetünk: egyrészt a gondoskodó anya felöltözteti gyermekeit, másrészt – a ruha mint harang metaforával – a MANSZ a magyarság hangját repíti a visszatért Kárpátalja felé, ezzel mintegy védő karjait nyújtja az anyaországgal újra egyesülő földrajzi terület és lakói felé, egyúttal a valamennyi polgáráról gondoskodó nemzet anyja pozícióját is magára öltve.

A kultúra védelme

A MANSZ a társadalmi anyaság szerepkörében feladatul vállalta a szellemi értékek reprodukcióját is a hagyomány és a tudás átadása érdekében.²⁴ A szombathelyi MANSZ is igyekezett megfelelni a központi elvárásoknak, és évről évre több háziipari, kézimunka-, illetve népművészeti kiállítást, vásárt rendezett. Ugyanakkor népviseleti és magyaros ruhabemutatókat tartott, amelyek céljaul azt tűzték ki, hogy átadják a jövő generációja számára a már elsajátított hagyományt, tudást, lelkesültséget és eszmét.²⁵ A MANSZ kulturális szerepvállalása megmutatkozott a külföldi delegációk fogadásában, a magyar kulturális hagyományok bemutatásával egybekötött szórakoztatásában. 1936 nyarán a nemzetközi távlovaglási verseny résztvevőit a MANSZ tagjai fogadták a Szentháromság téren. Majd a

²³ *Vasvármegye* 1939. augusztus 15. 2.

²⁴ Lásd bővebben: Kelbert 2012a: 53–79.

²⁵ *Vasvármegye* 1935. június 12. 6; *Vasvármegye* 1939. május 7. 3–4; *Vasvármegye* 1940. szeptember 11. 4.

vacsora után a MANSZ leányegyesületének tagjai magyar táncokat mutattak be a delegációknak.²⁶ A Szentháromság téri fogadásról egy 6 fényképfelvételből álló sorozat²⁷ maradt fenn, amelyek közül az alábbi jelenetet emeltem ki. (2. kép)

2. kép. A szombathelyi MANSZ leánygárdája a 12 tagú tübingiai SA lovascsoporttal a nemzetközi távlovaglászai verseny ünnepélyén, 1936. június 3.

Fotó: Knebel Terézia, Savaria Múzeum, Történettudományi Osztály, HP.904

A HP.904. leltári számú fotográfián a MANSZ leánykörének tagjai láthatók a szombathelyi Fő téren, kart karba öltve a tübingiai SA lovascsoport tagjaival, akiknek virágcsokrokat adtak át. A hölgyek magyaros stílusú ruhákban jelentek meg az eseményen, s feltételezhető, hogy valamely magyar körtánc koreográfiájának részletét láthatjuk a fotográfián. A magyaros ruha és a körtánc a magyar kultúra közvetítésének anyai szerepkörét testesíti meg. Ugyanakkor a képen megjelenik az az esszencialista felfogás is, amely a nőt a szolgáltatás, vendéglátás szférájába utalja, lévén a MANSZ hölgyei gondoskodtak a Harmadik Birodalomból érkezők s a többi nemzet résztvevőinek üdvözléséről, ellátásáról, szórakoztatásáról. A háttérben két magyaros virágmotívumokkal ellátott díszlet is látható, s a házak ormaiban magyar zászlók lobognak. E felvételen tehát a kultúra reprodukálásának anyai missziója jelenik meg, tulajdonképpen külpolitikai célok szolgálatában.

²⁶ Vasvármegye 1936. június 4. 2.

²⁷ A HK.790., HK.791., HK.1559., HK.1560., HK.5015., HP.904. leltári számú üvegnegatívok az eseményről készült fotósorozat darabjai.

A nemzet védelme

A Szombathelyi MANSZ Nemzetvédelmi szakosztályának működését az 1920-as évek végétől tudjuk nyomon követni. Feladatai közé tartozott a „honvédők feletti anyai szerep, a nemzettest védői feletti anyai attitűd” megtestesítése. A MANSZ ennek értelmében lelki patrónusságot vállalt a honvédek s a honvédelem felett. A MANSZ matróna szerepe kifejezésre jutott a csapattestekhez, hazafias egyesületekhez fűződő zászlóanyai kontextusban. Az egyesület 1939. augusztus 20-án a szombathelyi III. hadtest Mátyás király 5. honvéd gyalogezred új ezredzászlajának zászlóanyai tisztét látta el. A zászlóanya vitéz dr. Szűcs Istvánné, a MANSZ elnöke, a főispán felesége volt. A Vasvármegye című helyi napilap így számolt be az aktusról: „Korponay Ede lelkes, izzó hazaszeretettől áthatott szavai után az ezred átvette a zászlót. Az emelvényen helyet foglaló zászlóanya elé vitték, aki rákötötte az első szalagot »Vezessen győzelemre« felírással.”²⁸ Az eseményről egy 6 üvegnegatívból álló sorozat²⁹ maradt fenn, amelyek közül most a HK.17165. leltári számú képet emeltem ki. (3. kép)

3. kép. Vitéz dr. Szűcs Istvánné, a szombathelyi MANSZ elnöke mint a szombathelyi háziezred új ezredzászlajának zászlóanyja a Hunyadi úti sportpályán rendezett ünnepségen, 1939. augusztus 20.

Fotó: Knebel Terézia; Savaria Múzeum Történettudományi Osztály HK.17165

²⁸ Vasvármegye 1939. augusztus 22. 4.

²⁹ A HK.11939., HK.17163., HK.17165., HK.17166., HK.17196., HK.17199. leltári számú üveg-negatívak az eseményről készült fotósorozat darabjai.

A szombathelyi III. hadtest Mátyás király 5. honvéd gyalogezrede – Vas vármegye közönsége és a Vas vármegyei Frontharcos Szövetség által felajánlott – új ezredzászlajának felavatási ünnepsége a Szombathelyi Sport Club Hunyadi úti sportpályáján 1939. augusztus 20-án zajlott. A felvételen minden bizonnyal az esemény kezdő aktusa látható, a Himnusz hangjai alatt vigyázzban álló jelenlévőkkel. A dísztribünön kiemelkedik a meggypiros díszmagyart³⁰ viselő zászlóánya, vitéz dr. Szűcs Istvánné alakja. Körülötte a városi, megyei politikai élet vezetői, katonai és egyházi méltóságok. Bal karjánál Horthy Miklós kormányzó képviselőjében vitéz Balázsfalvi Kiss László altábornagy, hadtestparancsnok, Korponay Ede országgyűlési képviselő frontharcos egyenruhában. Mögötte férje, vitéz dr. Szűcs István, Vas vármegye főispánja, dr. Ujváry Ede, Szombathely város polgármestere, Grósz József megyéspüspök, dr. Horváth Kálmán alispán. A vezető férfiak gyűrűjében kiemelkedő zászlóánya mintegy keresztanyai funkciót³¹ töltött be az impozáns zászlószentelési ünnepségen. Ő kötötte fel a „Vezessen győzelemre” feliratú díszzászlószalagot, majd a MANSZ nevében három taghölgy – Széll Lehelné, a MANSZ ügyvezető elnöke, az egyesület kettőskereszt alapú zománckitűzőjével, Höllig Gusztávné, a MANSZ társelnöke és dr. Horváth Györgyné, a MANSZ Propaganda Szakosztályának vezetője, akik a fotón dr. Ujváry Ede polgármester mögött helyezkedtek el – újabb zászlószalagot helyezett fel. A csapattest feletti anyai oltalmazó szerep tehát hatványozott intenzitású volt a MANSZ részéről.

A szombathelyi III. hadtest Mátyás király 5. honvéd gyalogezrede ezen zászlóval – rajta a „Vezessen győzelemre” feliratú díszszalaggal, illetve a MANSZ szalagjával – vett részt az 1940. szeptemberi Észak-Erdélybe történő bevonulásban. Majd 1940. október 2-án vitéz Balázsfalvi Kiss László altábornagy vezetésével a csapattest visszatért Szombathelyre.³² A Szentháromság téren felvonuló alakulatot a város és a vármegye előkelőségei fogadták. Az eseményről fotósorozat maradt fenn a Knebel fotóarchívumban,³³ amelyből a HK.17193. leltári számú fotográfiát emeltem ki. Ezen a felvételen szintúgy a honvédők feletti matróna szerep manifesztációja érhető tetten, hiszen a zászlóánya keblére öleli visszatérő hős fiait. Az Erdély visszaszerzésében részt vevő hazatérőket ugyanis a MANSZ és a helyi asszonytársadalom nevében vitéz dr. Szűcs Istvánné köszöntötte, aki virágcsokrot adott át a hadtestparancsnoknak. (4. kép)

³⁰ Vitéz dr. Szűcs Istvánné viseletét a Savaria Múzeum Történettudományi Osztályának Textilgyűjteménye őrzi, leltári száma: HV. 66.2.4.1–66.2.4.5.

³¹ A fogalmat használja: Reider 2018: 75.

³² *Vasvármegye* 1940. október 3. 5; *Vasvármegye* 1940. október 4. 4.

³³ Az eseményről lásd: HK.17174, HK.17175, HK.17162, HK.17193, HK.17198. leltári számú üvegnegatívak.

4. kép. Az erdélyi bevonulásban részt vevő szombathelyi III. hadtest ünnepélyes fogadtatása a szombathelyi Fő téren, 1940. október 2.

Fotó: Knebel Terézia, Savaria Múzeum Történettudományi Osztály HK.17193

Ez a jelenet tulajdonképp jelképes aktusként is értelmezhető: a III. hadtesttörzs, benne a Mátyás király 5. honvéd gyalogezreddel bizonyos értelemben győzelemre vitte azt az ezredzászlót, amelyre a zászlóanya egy évvel korábban a „Vezessen győzelemre” feliratú díszszalagot kötötte. A felvételen az a pillanat rögzült, amikor az ünneplők tömegétől övezve a Szentháromság téren dr. Ujváry Ede polgármester üdvözli vitéz Balázsfalvi Kiss László hadtestparancsnokot. A világi és egyházi méltóságok sorában ott látjuk: Grösz József megyéspüspököt, dr. Ostffy Lajos nyugalmazott főispánt, kormánybiztost, Vértess István Vilmos miniszteri tanácsost, dr. Horváth Kálmán alispánt, dr. Tulok Józsefet, Vas vármegye főjegyzőjét. Hatalmas virágcsokorral a kezében vitéz dr. Szűcs Istvánné látható, aki szintúgy köszöntötte a hadtestparancsnokot és a hazatérő katonákat, virággal hálálva meg, hogy teljesítették egy évvel ezelőtti kérését. Szűcs Istvánné jobbján a MANSZ hölgyei állnak. A honvédek feletti anyai szerep konstatálható tehát e kimerevített pillanatban.

Átfogó társadalmi reformtörekvések

1943-ban törekvés történt arra nézve, hogy a szombathelyi MANSZ egy rövid ideig az Egyesült Női Tábor – Magyar Nőegyesületek Munkaközössége hálózatán belül is végezze nemzetvédelmi munkáját. A kormányzat 1939-ben koncentráltabbá kívánta tenni a nők háborús munkavégzésének koordinálását, és ennek érdekében támogatta egy csúcsszerv létesítését. Ez a szervezet volt az Egyesült Női

Tábor – Magyar Nőegyesületek Munkaközössége, amely budapesti székhellyel alakult meg 1939-ben vitéz Keresztes-Fischer Ferencné (a belügyminiszter felesége) vezetésével. Feladatai között szerepelt a női honvédelmi munka organizálása, a gyermekgondozás, szociális segítség. Az ENT szombathelyi szervezetének kiépítését 1943-ban kezdte meg. Ez év október 22-én ugyanis a város 1900 éves fennállását ünnepelve nagyszabású programsorozatot rendeztek, amelynek része volt a vármegyeházán megtartott ún. Asszonynap, amelyen vitéz Keresztes-Fischer Ferencné elnökölt. Beszédében kiemelte: „Ez a múlt kötelez. Kötelezi nemcsak a szombathelyi férfiakat, de a szombathelyi asszonyokat, leányokat is: az 1900 éves kultúra, az ezeréves magyar hagyományok, s a magyar nagyasszonyok példamutatásának megőrzésére, fenntartására és továbbadására.”³⁴

5. kép. Vitéz Keresztes-Fischer Ferencné, az Egyesült Női Tábor – Magyar Nőegyesületek Munkaközösségének elnöke beszédet mond a szombathelyi Asszonynapon a vármegyeháza dísztermében, 1943. október 22.

Fotó: Knebel Terézia, Savaria Múzeum Történettudományi Osztály HK.15679

Az eseményről két fényképfelvétel maradt fenn a Knebel fotóarchívumban.³⁵ (5. kép) Az általam kiemelt HK.15679. leltári számú felvételen vitéz Keresztes-Fischer Ferencné beszédet mond a szombathelyi Asszonynapon a vármegyeháza dísztermében, 1943. október 22-én. Jobbján vitéz dr. Szűcs Istvánné, a

³⁴ Vasvármegye 1943. október 23. 1–4.

³⁵ HK.15679. és HK.15745.

MANSZ volt elnöke, balján Mészáros Hugóné, a MANSZ elnöke. A kép jobb oldalán MANSZ-tagok magyaros viseletben hallgatják az előadást: Höllig Gusztávné és Bertók Károlyné, a MANSZ Propaganda Szakosztályának vezetője. Szomszéd-ságában dr. Ujváry Ede, Szombathely 1941-ben nyugállományba vonult polgármestere. A falról Magyarország vezető politikusainak – középpütt: Kossuth Lajos; a kályha felett: vitéz Horthy Miklós – portréi „szemlélik” az asszonyok politikai szerepvállalását. Keresztes-Fischer Ferencné az Egyesült Női Tábor szerteágazó hon- és nemzetvédelmi feladatairól, valamint a finn lotta szervezet munkájáról tartott előadást. Beszédét ekként zárta:

„És most hozzátok fordulok: Vas megye, Szombathely és Kőszeg leányai! Tudom, hogy bennetek is él a hazaszeretet szent tüze, mint a finn asszonyokban. Szolgáljon mintaképül nekünk e sokat szenvedett, sok viszontagságot átélt testvérnemzet, melynek példájából láthatjuk, hogy alakította meg azt az egységes belső frontot, melyhez hasonlót még nem látott a világ. [...] Ha mi magyar asszonyok szintén átérezzük annak az igazságát, hogy mindenünk, amink van, a hazától van, de a hazától nemcsak várni kell, a hazának adni is kell, mindent, ami a miénk: akkor mi magyar nők is kiépíthetnénk egy olyan egységes belső frontot, melyen az új, boldog Magyarország felépülhetne.”³⁶

Sajtóértesülésekből ismert, hogy Keresztes-Fischer Ferencné e szavai termékeny talajra hullottak, ugyanis 1943. november 5-én a szombathelyi nőegyesületek elnöknői megalakították az ENT-t szolgáló intézőbizottságot, s a közös munka mellett szálltak síkra.³⁷ E hátteret ismerve megállapítható, hogy a bemutatott fotográfia jelentéssíkjaiban tetten érhető a haza és a társadalom egésze feletti anyai szerep kirajzolódása s a nők politikában való részvétele anyai keretek között.

Összegzés

Összegzésként elmondható, hogy a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének szombathelyi csoportja két világháború közti több mint két évtizedes működése alatt a társadalmi anyaság szerteágazó szerepkörében látta el feladatait. A gyermekek, a kultúra s a nemzet védelme érdekében anyai keretek közt végzett munkáját a Knebel fotóarchívumban őrzött üvegnegatívok elemzése teljes mértékben alátámasztja. A képi források és az írott szöveghelyek e tekintetben korrelálnak. E kutatási eredmények remélhetőleg inspirálóan hathatnak a nőtörténeti vizsgálatokra

³⁶ Vasvármegye 1943. október 24. 5.

³⁷ Vasvármegye 1943. november 7. 3–4.

oly módon, hogy a vizuális forrásokat az illusztrációs szerepükön túl érdemes mélyebb rétegvizsgálatoknak is alávetni.

Források

Vasvármegye, 1935–1936, 1939–1940, 1943.

Hivatkozott irodalom

- Acsády, Judit 2011: Diverse Constructions: Feminist and Conservative Women's Movements and their Contribution to the (Re-)construction of Gender Relations in Hungary after the first World War. In: Sharp, Ingrid – Stibbe, Matthew (eds.): *Aftermaths of War. Women's Movements and Female Activists, 1918–1923*. (History of Warfare 63.) Leiden–Boston, 309–332.
- DiCenzo, Maria – Acsády, Judit – Hudson, David – Sipos, Balázs 2017: Mediating the National and the International: Women, Journalism and Hungary in the Aftermath of the First World War. In: Sharp, Ingrid – Stibbe, Matthew (eds.): *Women Activists between War and Peace. Europe, 1918–1923*. London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney, 173–219.
- Fell, Alison S. – Grayzel, Susan R. 2017: Women's Movements, War and the Body. In: Sharp, Ingrid – Stibbe, Matthew (eds.): *Women Activists between War and Peace. Europe, 1918–1923*. London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney, 221–249.
- Gottlieb, Julie V. – Szapor, Judit – Lintunen, Tiina – Wernitznig, Dagmar 2017: Suffrage and Nationalism in Comparative Perspective: Britain, Hungary, Finland and the Transnational Experience of Rosika Schimmer. In: Sharp, Ingrid – Stibbe, Matthew (eds.): *Women Activists between War and Peace. Europe, 1918–1923*. London – Oxford – New York – New Delhi – Sydney, 29–76.
- Halmi Gyuláné [1919]: A család. In: *MANSZ Almanach az 1920-ik évre*. Budapest, 140–143.
- Ismeretlen szerző 1936: *Szózat a magyar asszonyokhoz!* Budapest.
- Juhász Borbála – Szikra Dorottya – Varsa Eszter 2008: A lány villamosa. Határátlépő nők a két világháború közötti szociális munkában Földy Ilona és Göntér Zsuzsanna életrajzán keresztül. In: Bakó Boglárka – Tóth Eszter Zsófia (szerk.): *Határtalan nők. Kizártak és befogadottak a női társadalomban*. Budapest, 113–128.

- Kelbert Krisztina 2012a: Identitás és divat. A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége nőképe és a magyaros viselet kapcsolata, különös tekintettel a szervezet szombathelyi csoportjának működésére. *Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények* 1. 53–79.
- Kelbert Krisztina 2012b: „Társadalmi anyaság” és a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége karitatív–szociális tevékenysége a két világháború közötti Szombathelyen. *Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője* (35.) 347–369.
- Kelbert Krisztina 2022: „Acélanyák” – A Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége munkája, propagandatevékenysége a nők háborús mobilizációja érdekében, különös tekintettel a szervezet szombathelyi fiókjára, 1939–1945. In: Virányi Péter (szerk.): *Nők a háttérországban. Női sorsok és szerepek a második világháború alatt*. Pécs, 368–401.
- Pető Andrea 2003: *Napasszonyok és holdkisasszonyok. A mai magyar konzervatív női politizálás alaktana*. Budapest.
- Pető, Andrea – Szapor, Judit 2004: Women and „the alternative public sphere”: toward a new definition of women’s activism and the separate spheres in East-Central Europe. *NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research* (12.) 3. 172–181.
- Pető, Andrea 2008: The Rhetoric of Weaving and Healing: Women’s Work in Interwar Hungary, a Failed Anti-Democratic Utopia. In: Yannitsiotis, Yannis – Lampropoulou, Dimitra – Salvaterra, Carla (ed.): *Rhetorics of Work*. Pisa, 63–82.
- Reider Mónika 2018: Zászlóanyák a magyar hadi események forgatagában – A zászlóanyai szerepkör a műtárgyak tükrében. *Orpheus Noster* (10.) 1. 73–84.
- Scheck, Raffael 2004: *Mothers of the Nation. Right-Wing Women in Weimar Germany*. Oxford – New York.
- Schiavon, Emma 2011: The Women’s Suffrage Campaign in Italy in 1919 and *Voce Nuova* („New Voice”): Corporatism, Nationalism and the Struggle for Political Rights. In: Sharp, Ingrid – Stibbe, Matthew (eds.): *Aftermaths of War. Women’s Movements and Female Activists, 1918–1923*. (History of Warfare 63.) Leiden–Boston, 49–68.
- Sipos Balázs 2005: „Asszonyfejjel férficélokért...” Olvasatok és ábrázolások egy újkonzervatív korszakról. In: Palasik Mária – Sipos Balázs (szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs? A női szerepek változása a 20. századi Magyarországon*. Budapest, 11–37.
- Sipos, Balázs 2019: *Women and Politics: Nationalism and Femininity in Interwar Hungary*. (Trondheim Studies on East European Cultures and Societies 34.) Trondheim.

Szapor, Judith 2018: *Hungarian Women's Activism in the Wake of the First World War. From Rights to Revanche*. London – New York – Oxford – New Delhi – Sydney.

Yuval-Davis, Nira 2005: *Gender & Nation. Nem és nemzet*. Budapest.